

ТМ	Г. XXVIII	Бр. 2	Стр. 831 - 846	Ниш	април - јун	2004.
----	-----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 327.58+341.234(163.41)(497.7)

Оригинални научни рад

Примљено: 05.12.2003.

Душан Вељковић

Удружена српска заједница

Скопље (Р. Македонија)

БИТНО ПОГОРШАН ПОЛОЖАЈ СРБА У МАКЕДОНИЈИ

Резиме

Број Срба у Македонији се у периоду после Другог светског рата кретао између 35.000 (1953) и 46.000 (1971). Према попису из 1994. тај број је износио 40.228. Око 80% Срба живи у Скопској и Кумановској котлини, а у долини Вардара још око 13%. Овакав степен територијалне концентрације представља несумњиву погодност за њихово лакше организовање и деловање.

Након осамостаљивања Македоније Срби су постали национална мањина, али су тај уставно-правни статус стекли тек уставним променама на основу тзв. Охридског споразума из 2001. године и објективно се нашли у неповољнијем положају у односу на остале мањине.

Неповољан положај српске мањине се манифестује у свим сферама друштвеног живота: неколико хиљада Срба нема македонско држављанство; у основном образовању наставу на српском језику похађа само око триста ученика (до средине осамдесетих година било их је преко шест и по хиљада), а гимназија у Скопљу је укинута још 1986. године; у области културе не постоји ниједна српска институција; а иста ситуација је и у области електронских и штампаних медија и издаваштва; економски и социјални положај већине Срба је битно погоршан; на делу је криза националног идентитета и процес асимилације и друго.

После оснивања Уједињене српске заједнице у Македонији (октобра 2001. године) сви ови и неки други проблеми су темељито сагледани и предузимају се активности за њихово превазилажење – унутар самог српског националног корпуса, организованим и енергичним наступом пред македонским државним органима и у комуникацијама са матичном земљом. Основни ограничавајући фактор у свим активностима је недостатак и минималних финансијских средстава, при чему изостају и разумевање и конкретна подршка из матичне земље.

Кључне речи: српска мањина, регионална дистрибуција, однос према македонској држави, лојалност, асимилација, уједињена српска заједница, идентитет, држављанство, образовање, култура

Увод

Срби од давнина живе на простору данашње Републике Македоније: као аутохтоно становништво (посебно у кумановској, скопској и полошкој котлини), као лица настањена организованим насељавањем (првенствено у околини Скопља и у долини Вардара), или као имигранти по властитом избору (ради школовања, запошљавања, склапања брачних веза и др.). Разуме се да је њихов друштвени положај био различит у појединим историјским етапама. Међутим, тек распадом СФРЈ поставио се први пут проблем њиховог положаја као националне заједнице, као и питање остваривања њихових индивидуалних људских права.

Ако се ограничимо на период после балканских ратова, може се рећи да је до почетка Другог светског рата један део српске заједнице уживао повлашћени положај. Затим је, након окупације Македоније од стране Бугара, највећи део Срба био протеран, а имовина им је конфискована (већини није била враћена ни по завршетку рата). Од 1945. до 1990. године Срби су – као један од југословенских народа – у свему били равноправни са Македонцима. Најзад, чином осамостаљивања Републике Македоније, одредбама првог Устава из 1992. године они нису добили ни статус националне мањине.

Међутим, конкретнија анализа ће показати да погоршање положаја припадника српског народа у Македонији није настало самим чиним осамостаљивања Македоније, већ се дугорочније одвијало још од седамдесетих, а нарочито током осамдесетих година прошлог века. То се посебно односи на њихова права у области образовања, културе, информисања, заштите културне баштине, неговања националних и културних традиција итд., што је имало за последицу све наглашеније губљење националног идентитета.

Број и територијални размештај српске популације

Према званичним пописним подацима, број Срба у Македонији се у периоду после Другог светског рата кретао између 35 и 46 хиљада, иако многи сматрају да их има далеко више, али да су страховања и процес асимилације учинили своје.

Табела 1. Становништво српске националности према пописима

Година	N	%
1953.	35.112	2,7
1961.	42.728	3,1
1971.	46.465	2,8
1981.	44.613	2,3
1991.	42.775	2,1
1994.	40.228	2,1

Извор: Завод за статистику на РМ, *Население по национална припадност, вероисповед, мајчин јазик и државјанство*, Скопје, 1996.

Из наведених података се види да број и релативно учешће Срба у укупном становништву Македоније показују раст до 1971. године, а затим константан пад. За српску популацију у Македонији карактеристичан је висок степен територијалне концентрације.

Табела 2. Регионална дистрибуција српске популације у Македонији

	Укупно становништво	Број Срба	%	Учешће у броју Срба
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	1.945.932	40.228	2,07	100,00
РЕГИОНИ				
СКОПСКИ	682.538	20.002	3,04	49,72
КУМАНОВСКИ	162.203	11.821	7,31	29,39
ПОВАРДАРСКО–ТИКВЕШКИ	134.832	2.377	1,76	5,91
ЉЕВЊЕЛИЈСКО–ВАЛАНДОВСКИ	51.724	1.884	3,64	4,68
БРЕГАЛНИЧКО–СТРУМИЧКИ	252.487	1.002	0,40	2,49
ПЕЛАГОНИЈСКИ	248.762	925	0,37	2,30
ОХРИДСКО–СТРУШКИ	203.265	725	0,36	1,80
ПОЛОШКИ	210.121	1.492	0,71	3,71

Извор: Завод за статистика на РМ, *Население по национална припадност, вероисповед, мајчин јазик и државјанство*, Скопје, 1996.

Овако наглашена територијална концентрација српског живља, углавном дуж развојне артерије север–југ и претежно у већим градовима, представља несумњиву погодност за лако међусобно комуницирање и организовање у циљу ефикаснијег решавања веома сложених проблема. Међутим, да би се та повољност и искористила, неопходне су најмање три битне претпоставке: прво, да се постигне виши степен организованости и јединственог деловања припадника српске националне заједнице; друго, да се организованије и резолутније наступа према македонским властима са захтевима за побољшање положаја Срба у свим сферама друштвеног живота; треће, да се битно промени однос Србије – као наше матичне земље – у смислу веће и конкретније бриге за положај Срба у Македонији.

Однос српске мањине према македонској држави

Може се с правом констатовати да су Срби који живе на овим просторима били а и данас су широко интегрисани у све области друштвеног живота у Републици Македонији, али и преко брачних веза и развијених пријатељских односа са припадницима македонског народа.

Велики број Срба је, као држављана ове земље, постигао пуну стручну и друштвену афирмацију и углед у јавности. Има их међу универзитетским професорима и научним радницима, међу цењеним лекарима, инжењерима, правницима, економистима и другим струч-

њацима, међу писцима и уметницима, међу истакнутим привредницима.

Срби који живе и раде у Републици Македонији, као држави македонског народа, ову земљу су увек доживљавали, а и након њеног осамостаљивања је доживљавају као своју домовину. Према њој су увек на делу доказивали своју пуну лојалност, осећали се као њени пуноправни грађани. У њој су остварили сва своја достигнућа. При томе су сами, у оквиру својих способности које нису мале, давали и дају значајан допринос њеном укупном економском и друштвеном развоју.

И сада, у ситуацији када је наметнутим Охридским споразумом македонском народу практично оспорено право на националну државу, и невладине и политичке организације Срба залажу се за развој мултиетничког друштва у оквиру унитарне државе и енергично се супротстављају отвореним настојањима албанске мањине за успостављање двонационалне државе и поделу Македоније.

Разуме се да широка интегрисаност Срба у македонско друштво и њихова лојалност македонској држави сами по себи нису деловали као генератор процеса асимилације Срба, односно нису били узрочник слабљења и потискивања неких од суштинских обележја њиховог националног идентитета. Не спорећи постојање одређених притисака на српски живаљ у функцији његове асимилације, мора се признати да су, пре свега, Срби сами у највећој мери томе допринесли, јер су престали да воде помну бригу о очувању свог националног идентитета. Чињеница је, наиме, да велики број Срба који живи и ради у Републици Македонији, посебно из средње и млађе генерације – и то не само у мешовитим, већ и у чисто српским породицама, не зна или у веома малом обиму зна и користи језик своје нације, нити у довољној мери познаје и поштује културне и историјске традиције свога народа.

Само незнатан проценат српске деце је обухваћен основним образовањем на српском језику, а већ дуже време не постоји ниједна средња школа на српском наставном језику, иако је, као што знамо, то право загарантовано Уставом и законима Републике Македоније. Српски језик и српска књижевност не изучавају се, чак ни факултативно, ни у основним школама на македонском наставном језику, у срединама са претежно српском популацијом, а припадници младих генерација немају такорећи никаква знања из историје српског народа. Све ово траје више од једне деценије, а ниједна од постојећих српских асоцијација тај проблем није озбиљније проучила нити на адекватан начин поставила пред надлежним државним органима и институцијама.

Са сличном ситуацијом смо суочени и у области културе, у домену неговања наших националних традиција, у области јавног

информисања итд. У Републици Македонији не постоји ниједна српска институција у области културе, издаваштва и јавног информисања.

За разлику од тога, друге националне заједнице имају у знатној мери развијене институције на свом језику у свим поменутих областима (позориште, радио и телевизијске станице, дневни листови и недељници и друго).

Овакво неповољно стање има за последицу озбиљно подривање темеља националног идентитета Срба који живе на овим просторима. Оно је, без сумње, последица и неких објективних околности, као и одређених, отворених или прикривених притисака у неким срединама, али је, такође, у великој мери последица и недовољне бриге самих Срба и њихових асоцијација да се боље организују и да енергичније постављају питање остваривања неотуђивог права на очување свог националног идентитета.

Процес организовања српске мањине у Македонији

Организовано повезивање Срба и Црногораца који живе у Републици Македонији почело је након распада СФРЈ и изражених тежњи Македоније да се организује као самостална и суверена држава. Током 1991. године, на иницијативу једног броја интелектуалаца, формирано је *Удружење Срба и Црногораца* као невладина организација. Годину дана касније основана је и политичка партија под називом *Демократска партија Срба у Македонији*.

Међутим, убрзо након конституисања Удружења почела су трвења унутар руководства, па је све чешће до изражаја долазило нејединство, вршене су смене у руководећим органима и јачале су дезинтеграционе тенденције. Појединци су се све више бавили својим међусобном односима и борбом за престиж, а све мање су оствариване активности због којих је Удружење формирано.

Овакво стање (а слично је било и у Партији) утицало је на то да се све већи број интелектуалаца дистанцира од Удружења и од Партије. Највећи број истакнутих Срба и Црногораца уопште се није ни укључивао у ове две организације.

Деструктивни односи и лидерске амбиције су све више ескалирали, па су до све већег изражаја долазила настојања да се Удружење подели на више асоцијација. То је карактеристично, посебно за период од 1998. до 2001. године. Првобитно Удружење је подељено на петнаестак асоцијација: заједница, удружења, друштва, клубова и сл. Свака од ових асоцијација је тврдила да је једини аутентични представник Срба и Црногораца који живе у Македонији.

Оваквом негативном процесу су у знатној мери погодовала и ратна дејства на просторима раније СФРЈ, почев од Хрватске и Бо-

сне и Херцеговине, па до Косова и Метохије, што је довело до хуманитарне катастрофе на подручјима где су се водили грађански ратови, као и НАТО агресија на СР Југославију, чији резултат је био огroman талас избеглица. Појединци су у тој ситуацији видели шансу да формирају посебне невладине организације за прикупљање и достављање хуманитарне помоћи, а још више да се непосредно укључе у расподелу хуманитарне помоћи у натури и новцу, која је притицала преко међународних хуманитарних или иностраних невладиних организација. При томе су, поред истинских хуманитарних, до изражаја долазили и профитерски мотиви појединаца.

Током лета 2001. године група интелектуалаца је дала иницијативу да се приступи поновном уједињењу. Одржана су два састанка у току месеца јуна и на њима је ова иницијатива једнодушно подржана. Међутим, када се приступило доношењу конкретне одлуке о уједињењу, неке од асоцијација су инсистирале да задрже своју самосталност, а да се на нивоу целе заједнице врши одређена координација, и то само за поједине активности.

Концепцију организационо јединствене и функционално повезане асоцијације ипак су прихватиле три – по свим критеријумима – највеће српске асоцијације.

На оснивачкој скупштини Српског националног већа, одржаној 25. октобра 2001. године у Скопљу, изабрани су председник, Председништво и други органи Заједнице, и усвојени су нови Статут и Програмска декларација. Тако је конституисана *Уједињена српска заједница у Македонији – УСЗМ*.

У Програмској декларацији су утврђени следећи основни циљеви и задаци:

- организовано артикулисање индивидуалних и колективних права и интереса припадника српске националне заједнице у Републици Македонији и њихово заступање пред државним органима и институцијама;

- остваривање пуне равноправности, права и слобода грађана у свим сферама друштвеног живота у Републици Македонији, без обзира на пол, верску и националну припадност, а против било каквих привилегија или дискриминације по било ком основу;

- афирмација деловања организација и институција цивилног друштва;

- остваривање права сваке националности на очување свог националног идентитета, без искључивости и оспоравања истог таквог права другим националностима;

- неговање националних, верских и културних традиција припадника српске националности у Републици Македонији;

- афирмација српске и црногорске националности у Републици Македонији као фактора јачања економских, културних и других веза са Републиком Србијом и Црном Гором;
- образовање на матерњем језику на свим нивоима, у складу са позитивним прописима Републике Македоније;
- развој система јавног информисања ради афирмације активности Заједнице, као и издавачке делатности на матерњем језику;
- развој хуманих односа међу људима, без обзира на националност, вероисповест и социјални статус, као и организовање хуманитарних акција;
- развој међунационалног пријатељства, међусобног уважавања и сарадње у циљу остваривања хармоничнијих односа у заједничком друштвеном животу;
- ширење пријатељства и унапређивање облика сарадње између припадника српске и црногорске националности и припадника македонског народа;
- сарадња са другим невладиним организацијама и асоцијацијама грађана у Републици Македонији, као и на међународном плану итд.

Оно што је било од посебног значаја за успешан рад нове Заједнице – то да је се највећи број афирмисаних Срба у области науке, образовања, културе и уметности, велики број успешних привредника и истакнутих појединаца из других области друштвеног живота за њено стварање определио и прихватио да уђе у састав Српског Националног Већа и у његове органе. Највећи број њих се први пут ангажовао на овом светом патриотском задатку, јер до тада нису желели да се укључују у активност разједињених и интригама растрзаних српских асоцијација.

Према концепцији која је уграђена у Статут, Уједињена српска заједница представља јединствену, тј. територијално, програмски и функционално повезану целину. То конкретније значи да ће се њена организациона структура и њена укупна активност простирати на целој територији Републике Македоније, у оквиру девет регионалних и потребног броја општинских организација.

Циљ оваквог територијалног организовања Заједнице је био да се обезбеди непосредна активност самог чланства у свим доменама друштвеног живота и да се тиме напусти пракса да се активност своди само или претежно на рад органа.

На централном нивоу се програмира, усмерава и координира укупна активност Заједнице. У том циљу су при Председништву формиране одговарајуће комисије и друга радна тела ради темељитог проучавања одређених проблема и предузимања неопходних конкретних мера и активности унутар Заједнице, затим у односима са државним органима и институцијама, као и у домену сарадње са

другим невладиним организацијама и асоцијацијама унутар земље и на међународном плану.

Поред 12 комисија, до сада је формирано и неколико удружења жена, два друштва српско-македонског пријатељства, једно културно-уметничко друштво, а предвиђа се да се на нивоу Заједнице формирају и три клуба: Клуб за проучавање стратешких питања, значајна за положај и просперитет српске националне заједнице, Клуб за јавне дебате и Клуб привредника, у оквиру кога ће се омогућити дружење и међусобна сарадња бизнисмена и даљи развој економских веза са матичном земљом и светом.

Током двогодишњег периода свог постојања Уједињена српска заједница у Македонији је остварила одређене резултате на плану организовања и покренула низ суштинских питања везаних за положај српске етничке заједнице: формиране су општинске и регионалне организације Заједнице на територији Македоније, на којој живи преко 95% Срба, а број регистрованих чланова се попео на преко 3.500; формиране су комисије као радна тела Председништва, за све области друштвеног живота значајне за положај Срба, а у њиховом раду учествују најкомпетентнији припадници српске националне мањине; имамо два друштва српско-македонског пријатељства и једно културно-уметничко друштво; активно делују два удружења жена; у формирању је Клуб привредника и Клуб за стратешка истраживања; покренут је Информативни билтен Заједнице и до сада је изашло шест бројева; припремљен је пилот-примерак за издавање часописа на српском језику итд.

Од посебног значаја за уставно-правни положај Срба је што смо успели, уз помоћ наше матичне земље и захваљујући разумевању македонских власти, да се у нову преамбулу Устава Републике Македоније унесе и српска национална заједница као део српског народа.

И поред несумњивог значаја поменутих резултата, мора се констатовати да није остварен озбиљнији помак у побољшању укупног друштвеног положаја припадника српске националне заједнице нити на плану заустављања даље асимилације српског живља. Нема сумње да је овакво незадовољавајуће стање у значајној мери, ако не и у основи, последица односа македонских органа и институција којима се, без видљивијих резултата, са нашим захтевима обраћамо током протекле две године. Осим тога, позиција са које наступамо је озбиљно ослабљена због срозавања угледа и економске и политичке моћи Србије као наше матичне земље, те због релативно дугог периода дифамације српске етничке заједнице у јавности и приватности Македоније, што је довело да реалних страхова или претпостављених опасности, до повлачења са јавне сцене и затварања у себе, у породице и уске кругове пријатеља, или до једноставног препуштања даљој асимилацији. Опште је мишљење чланова Уједињене српске

заједнице да наша матична земља не показује неопходну бригу за положај српске мањине у Македонији. Најзад, али не од мањег значаја је и неблагонаклони однос представника међународне заједнице, којима се безуспешно обраћамо поводом наших одређених захтева (на пример, поводом отворене дискриминације српске етничке заједнице на државној радио-телевизији).

Актуелни проблеми

Разматрајући могућности и методе остваривања циљева и задатака утврђених у Програмској декларацији, Председништво УСЗМ је систематизовало неколико група проблема од чијег решавања зависи побољшање положаја српске мањине у Македонији. При томе је констатовано да највећи део проблема Заједница треба и може да решава својим деловањем у оквиру организационе инфраструктуре и облика активности, као и организованим и енергичнијим наступањем пред македонским државним органима. Међутим, постоје и проблеми у чијем је решавању неопходна и сарадња, али и конкретна помоћ и подршка одговарајућих органа и институција Републике Србије.

Ради се о следећим групама питања:

1. Статусна питања

1.1. Држављанство СЦГ, односно Републике Србије

Стање у овој области је такво да само неколико стотина Срба који живе у Македонији имају српско држављанство, пре свега – по рођењу.

На основу договора са амбасадом СЦГ у Скопљу, УСЗМ је током 2002. године спровела писмену анкету и неколико хиљада припадника српске мањине је изразило жељу за добијањем српског држављанства и пасоша, исто као што су Македонија и Хрватска примиле у своје држављанство све своје припаднике који живе у иностранству и издале им пасоше.

Нема сумње да би исти поступак наше матичне земље имао изразито благотворни утицај на јачање националног идентитета припадника српске мањине у Македонији и на приврженост матичној земљи.

1.2. Држављанство Републике Македоније

До распада СФРЈ Срби и Црногорци који су рођени у Македонији, или су са сталним местом боравка у тој Републици имали су македонско држављанство, а аутоматски – и југословенско. Након тога, је био утврђен рок за подношење захтева за упис у македонско држављанство. Они који су пропустили тај рок, махом због непозна-

вања прописа, остали су без македонског (али и без југословенског) држављанства. Та лица сада могу добити македонско држављанство само по посебној процедури и уз плаћање таксе од 100 УСА \$, што је далеко изнад њихових могућности. У попису из 1994. године 7.474 припадника српске мањине у Македонији је изјавила да нема македонско држављанство. Тако су ова лица остала без основних грађанских права у Републици Македонији.

С тим у вези, УСЗМ је учинила демарш код надлежних македонских органа и добила обећање да ће се овај проблем решити. Очекујемо позитиван исход у решавању овог проблема, на основу измена у Закону о држављанству, које су у поступку усвајања у Собрању Македоније.

1.3. Двојно држављанство

Велики број припадника српске националне заједнице ово питање покреће свакодневно. Постоје три групе: у прву групу спадају лица којима један од родитеља (или обадва) има југословенско држављанство; у другу групу спадају лица чији су родитељи рођени у Македонији (аутохтони српски живаљ и они који су досељени у периоду постојања заједничке државе) и немају југословенско држављанство; трећу групу чине лица без регулисаног држављанства.

Убеђени смо да би решавање овог питања веома значајно допринело активности наше Заједнице, а још више очувању нашег националног идентитета и јачању веза са матицом.

Ваљало би испитати и могућност да се овај проблем реши на међудржавном нивоу – потписивањем споразума о међусобном признавању двојног држављанства.

2. Имовинско-правна питања

2.1. Национализоване или конфисковане некретнине Срба и Црногораца у периоду после 1941. и 1945. године

У складу са Законом о денационализацији, који је у Македонији донет 2001. године, ова лица могу да покрену поступак пред македонским властима за враћање њихове имовине или за обештећење.

Требало би што пре ближе сагледати ову регулативу и на одређени начин обавестити непосредне власнике или њихове наследнике, како у Македонији тако и на територији СЦГ.

УСЗМ ће формирати Биро за правну помоћ свим заинтересованим лицима.

2.2. *Имовина југословенских предузећа у Македонији*

Ради се о производним капацитетима и другом пословном простору одређеног броја југословенских предузећа, који су грађени или купљени њиховим средствима или на основу заједничких улагања. Законом Републике Македоније из 1992. године промет и друге трансакције овим некретнинама су забрањени до закључења међудржавних споразума, али има случајева да су неки простори продавани или на други начин присвајани. Регистрована су мешовита предузећа између директора представништава југословенских фирми, а често и са њиховим директорима у земљи (друштва са ограниченом одговорношћу – у суштини, приватне фирме са узурпираним друштвеним капиталом). Неки простори су формално издавани под најам, а у суштини се радило о продаји под сумњивим околностима. Један од таквих примера је и тзв. Српска кућа у којој су смештене Уједињена Српска заједница и Демократска партија Срба. Ова зграда је била власништво фирме са Космета, а затим је низом незаконитих трансакција прешла у власништво фирме са седиштем у Бечу, чији је власник македонски држављанин.

Такође, широм Македоније, а посебно у Скопљу, постоји велики број пословних простора, и то велике вредности, који су изграђени или купљени југословенским капиталом и у којима су пословала представништва или заступништва југословенских фирми. У знатном броју случајева, је тај простор, као и друга средства, узурпиран од стране директора представништва, односно заступништва и запослених у њима, најчешће овладавањем већинским капиталом и стварањем властитих приватних фирми. Има индиција да су овакве операције вршене и у спреси са директорима одговарајућих предузећа у земљи. При томе су остваривани и остварују се још увек велики профити.

Сматрамо да је неопходно да се од стране Привредне коморе Србије и одговарајућих државних органа најпре сачини комплетна евиденција оваквих случајева, а да се затим предузму одговарајуће мере од стране самих југословенских предузећа, као и на међудржавном нивоу.

3. *Образовање*

3.1. *Основно образовање*

Више од једне деценије је стање у области образовања и васпитања српске деце и омладине на српском језику крајње забрињавајуће, што је један од основних фактора веома израженог процеса губљења националног идентитета и убрзане асимилације. Средином осамдесетих година је у основним школама у Македонији наставу на српском језику похађало више од 6.500 деце српске националности. Сада, и поред укупно око 7.000 деце од 7 до 14 година, комплетна

настава на српском језику се изводи само у 5 основних школа, са укупно око 270 ученика. У Скопљу, где живи око половина укупног броја Срба, постоји само једно комбиновано одељење (од првог до четвртог разреда), ове године са укупно 4 ученика!

Према Уставу и законима Републике Македоније, држава је дужна да обезбеди бесплатно школовање (простор, наставнике, уџбенике и др.). У том погледу нема отворених проблема, али највећи број Срба не жели да своју децу упише за наставу на српском језику – из субјективних, али и из низа објективних разлога.

Помоћ матице би била драгоцен, пре свега у школовању учитеља и наставника у Југославији, а наша брига ће бити да издејствујемо отварање катедре на Филолошком и на Педагошком факултету у Скопљу.

Такође ћемо тражити да се у највећи број школа на македонском наставном језику уведе факултативно изучавање српског језика и књижевности. Финансирање овог подухвата представља обавезу македонске државе. Помоћ Србије би била драгоцен у обезбеђивању уџбеника и школске лектире.

3.2. Средње образовање

Некадашња једина српска гимназија у Скопљу (са преко 700 ученика) укинута је још средином осамдесетих година. Наша оријентација је да инсистирамо да се поново отвори српска гимназија, а касније – евентуално – и нека средња стручна школа. То би могло да представља и стимуланс да родитељи уписују своју децу у основне школе на српском наставном језику.

Од матице тражимо да се размотри могућност привременог слања одређеног броја професора, посебно за српски језик и књижевност и, евентуално, за историју.

Такође, молимо да се размотри могућност стипендирања одређеног броја матураната за студије на вишим школама и факултетима у Србији.

4. Култура

4.1. Брига о културноисторијским споменицима

У овој области стање је прилично забрињавајуће. Одређена интервенција је учињена само на спомен-гробљу српских ратника у Битољу. Најгора ситуација је са спомеником погинулим ратницима у Кумановској бици, на Зебрњаку код Куманова. Због тога је, на иницијативу Регионалног одбора УСЗМ у Куманову, формиран Одбор за реконструкцију овог споменика. Већ је формирано неколико стручних комисија које раде на изради пројекта, а затим ће се преду-

зети активности за обезбеђење средстава преко органа и институција у Македонији и у Србији, као и преко међународних донација.

4.2. Неговање културних и историјских традиција

Припадници Заједнице се труде да редовно обележавају значајне датуме из српске културе и историје (дан Св. Саве, Видовдан, православна Нова година и др.). Манифестације се одржавају скоро у свим местима у којима Срби живе, а организују се и централне манифестације. Све се то ради захваљујући великом ангажовању, укључивши ту и финансијско, и пожртвовању чланова Заједнице, те уз помоћ спонзора.

Постизање вишег нивоа и ширег обухвата једноставно није могуће без одређене финансијске подршке из матичне земље.

4.3. Српско позориште

Још пре неколико година је у Скопљу судски регистровано Српско позориште "Бранислав Нушић", али је активност стала на томе. Сада предузимамо мере да се приступи реализацији тог пројекта. Организовање и основно финансирање ове делатности можемо сами решавати у контакту са македонским властима које су дужне да средства обезбеде из буџета за културу, утолико пре што се то већ дуги низ година чини у односу на постојећа позоришта припадника албанске, турске и ромске националности.

4.4. Библиотеке и књижаре

Наша оријентација је да постепено отварамо библиотеке са белетристиком и другом литературом на српском језику у што већем броју насеља са српским живљем, а посебно у школама са српским наставним језиком. До сада смо, путем донација из неких градова Србије, као и ангажовањем Радио Београда, добили један број књига. Сматрамо, међутим, да се ангажовањем српског Министарства за културу и српских издавача може обезбедити значајан број бесплатних књига, посебно имајући у виду да се у њиховим депоима сигурно налазе одређене залихе које се практично никада неће продати.

У нашој пројекцији је да отворимо књижаре у којима би се продавале књиге српских издавача, засада у Скопљу и евентуално у Куманову. Наша обавеза је да обезбедимо простор и персонал. Било би од великог значаја ако би нам српски издавачи обезбедили и одређену финансијску подршку.

4.5. Издавачка делатност

Велику помоћ у афирмацији српске културе и стваралаштва у нашој средини претстављао би већи ангажман појединих српских из-

давачких кућа на публикавању књижевних и других дела аутора српске и црногорске националности који живе у Македонији.

4.6. Српски културно-информативни центар

Сматрамо да одговарајући државни органи и институције у земљи матици – треба што пре и што темељније да приступе припреми пројекта о отварању Српског културно-информативног центра у Скопљу. Нема потребе посебно истицати велики значај овакве институције за положај српске мањине у Македонији, као и за укупну активност Уједињене српске заједнице.

5. Медији и информисање

5.1. Електронски медији

Након распада СФРЈ није могуће на подручју Македоније пратити програме југословенских телевизијских станица, а након бомбардовања се и програми Радио Београда чују само на одређеним подручјима, и то веома лоше. Програми неких ТВ станица могу се пратити само преко кабловске мреже, уз плаћање 40 евра за прикључак и по 6 за месечну претплату. Ову могућност, због тешког социјалног положаја већине српског становништва, може да користи веома мали број породица.

У више наврата смо молили да се испита могућност појачавања снаге телевизијских предајника и репетитора у близини југословенско-македонске границе.

Од програма на српском језику постоји само емисија "Видик" на трећем каналу македонске државне телевизије. Овај програм се емитује свега три пута недељно, у трајању од 30 минута, и то у 15 часова када су код куће само пензионери.

Такође, испитујемо могућност формирања приватне српске телевизијске станице, као и неколико локалних радио-станица, утолико пре што сада постоје две ромске, једна турска и неколико албанских приватних телевизијских и радио-станица.

5.2. Штампани медији

Срби у Македонији немају ниједан дневни лист нити часопис.

У нашем програму је покретање штампаног гласила, најпре на нивоу месечника, а затим и недељника. За то имамо одговарајући кадровски потенцијал, јер у македонским медијима ради тридесетак афирмисаних и цењених новинара и публициста, као и значајан број културних стваралаца и научних радника из свих области. За остваривање ове замисли потребна нам је минимална иницијална финан-

сијска подршка, а затим ће, убеђени смо, то гласило бити у могућности да се самофинансира.

5.3. Српска штампа

Према нашим сазнањима, током последњих неколико година био је пласман југословенске штампе у Македонији веома скроман. Поред неких других узрока, наша сазнања говоре да је томе доприносила и висока продајна цена. Тешко је очекивати да ће се остваривати задовољавајућа продаја, ако је, на пример, цена недељног издања *Политике* у Македонији 30 денара, а свих македонских листова – само 10 денара, или ако је цена *НИН-а* 100 денара, а цена свих македонских недељника – 50 денара!

Предлажемо да се проучи могућност да се у српским дневним листовима који се пласирају на македонско тржиште уведу једна или две посебне странице намењене читалачкој публици у Македонији. Уосталом, таква пракса је код неких српских листова постојала за време СФРЈ.

6. Финансијска подршка

Наша оријентација је да Уједињена српска заједница у Македонији функционише на принципу самофинансирања од чланарине, донација наших чланова – привредника и прихода које будемо остваривали властитим активностима. Међутим, с обзиром на садашње стање у Заједници, ти извори практично не постоје, а без тога је објективно немогуће да поставимо организациону инфраструктуру на целој територији Македоније и покренемо програмиране активности нашег чланства у појединим сферама друштвеног живота. Дакле, без рада на терену није могуће привући велики број припадника српске мањине и зауставити процес асимилације.

Само за текуће функционисање Заједнице (једно плаћено административно лице у Председништву Заједнице, телефонски трошкови, струја и друге комуналне дажбине, потрошни канцеларијски материјал и др.) неопходна је минимална месечна сума 570 евра или – на годишњем нивоу – око 2.900 евра. Ради се о фиксним трошковима који се морају покривати из сталних и стабилних извора.

Поред тога, потребна су и додатна средства за финансирање манифестација којима се обележавају значајнији датуми из наше историје. Примера ради, за централну прославу Светог Саве у Куманову, иако је читава организација (штампање позивница, превоз деце, пригодни поклони и др.) покривена из донација наших чланова, морали смо 2002. године само за салу да платимо око 700 евра.

Имајући у виду финансијске тешкоће са којима смо суочени, а без чијег решавања ће наша активност практично бити блокирана

или сведена на пуку форму, молили смо – преко Амбасаде и директно у разговору са неким министрима из Србије – да нам се из буџета, као и из других извора, додели годишња финансијска подршка, у износу од најмање 3.000 евра, а ради покривања минималних фиксних трошкова за функционисање Заједнице. Руководство УСЗМ је свесно да се наша земља – матица налази у тешкој финансијској ситуацији, али се ипак ради о суми која је готово занемарљива у односу на обим буџета, а посебно у односу на значај мисије за чије смо остваривање спремни да уложимо сву своју енергију.

Dušan Veljković, Skoplje (R. Makedonija)

SIGNIFICANT DETERIORATION OF THE STATUS OF SERBS IN MACEDONIA

Summary

In the period after the Second World War, the number of Serbs in Macedonia was between 35,000 (1953) and 46,000 (1971). According to the Public census from 1994, that number was 40,228. Approximately 80% of Serbs live in the Skopje and Kumanovo valleys, whereas another 13% of Serbs also live in the Vardar valley. Such a degree of territorial concentration represents undoubted convenience for their easier organization.

After Macedonia gained its independence, Serbs became a national minority, but they reached that constitutional-legal status only by constitutional changes on the basis of the so-called Ohrid Agreement from 2001 and objectively found themselves in a worse position in respect to other minorities.

The unfavorable status of the Serbian minority is manifested in all realms of social life: a couple of thousand Serbs do not have Macedonian citizenship; in the elementary education only around 300 students have education in the Serbian language (until the second half of the 1980s there were more than 6,500 such students), and the Gymnasium in Skopje was closed in 1986; there is not a single Serbian cultural institution; the situation is the same in the realms of electronic and printed media and publishing houses; the economic and social status of the majority of Serbs significantly deteriorated; we are facing the crisis of national identity, process of assimilation and other.

After founding of the United Serbian Community in Macedonia (October 2001), all of these and some other problems were studied in detail and steps have been undertaken inside the Serbian national corpus, by organized and energetic acts towards Macedonian state organs and in communication with the kin-state. The main limitation on these activities is the lack of even minimal financial means, while understanding and concrete support from the kin-state are also lacking.

Key words: Serbian Minority, Regional Distribution, Attitude Towards Macedonian State, Loyalty, Assimilation, the United Serbian Community, Identity, Citizenship, Education, Culture